

Beszélgetés
Steinberger
Ibolyával

Ha a németek elhatároznak valamit...

1996-ban az akkor Dalos György vezette berlini Magyar Intézet meghívott az '56-os forradalom negyvenéves évfordulójának ünnepségére.

A gesztus meglepetésszerűen ért. Örültem neki, de zavart, hogy delegátustársaimmal, **Eörsi Istvánnal** és Ungváry Rudolfal szemben én nem beszélék németül. Érteni valamelyest értek; megszólalni a háború óta nem tudok. A német mondatok előtt mintha bilincs kattanna rajtam, kézi bilincs.

Mégis jó talán, hogy elfogadtam azt a meghívást. Az intézetben ismerkedtem meg a magyar Steinberger Ibolyával. Találkoztunk; elbeszélte az életét. – Interjút fogok készíteni veled – mondtam ennek a nagy emberéletnek a hallatán. Aztán elmúlt csaknem tizenkét év.

2008 februárjában csöngött Pesten a telefonom. Berlin, Steinberger Ibolya. – Kilencvenhárom éves vagyok – mondta. – Mi lesz az interjúval, meddig várjak?

Még azon a tavaszon elmentem Berlinbe. A picike asszony a város keleti részében, az egykori fal közelében lakik, elegáns allé végén, hatalmas fák felett. Nyomdakészen fogalmaz, mint aki naponta szembesül a múltjával.

Nem fájdalommentes folyamat. Az interjút fél évvel később, 2008 októberében fejeztük be, Gimes Romána és ifjabb Bernhard Steinberger segítségével, Budapesten.

Ibolya, hogyan kerültél Berlinbe?
Előbb azt kérdezd meg, hogyan kerültem Svájcba! Beleszülettem az első világháborúba, Soltvadkerten, a régi, könnyű homoki bor városában. Apám parasztember volt, bortermelő fia, kereskedőknél inaskodott; kis szatocsboltot nyitott 1912-ben, a házban, ahol laktunk. Aztán behívták katonának. Bátyám 1914-ben született, én 1915. július 29-én. A bábaasszony azt mondta: „Ezt a paprikás krumplit még megfőzöm!” Mire kijött hozzánk, én már megvoltam, rüt kis nyeszlett baba. Csütörtök volt. A következő csütörtökön apám elesett a fronton. Valaki megjegyezte: „Ennek a kis nyeszlett kölyöknek el kell mennie az apja után.” Nagymamám azt felelte: „Élnie kell!” Sokszor tettem nagymamának szemrehányást, amikor nyakig ültem a mocsárban!

Ott maradtatok egyedül – miből éltek?

Anyám eladta a boltot, Pestre költözött, háromszobás lakásba a Liszt Ferenc téren, kis fűszer- és csemegebolt tartozott hozzá. Aztán anyám férjhez ment egy erdélyi menekülthöz, az ország tele volt erdélyi menekültekkel. Bátyámmal együtt anyai nagyszüleimnél nevelkedtem. A Skót Misszió iskolájába jártam, a tanulók hetven-nyolcvan százaléka zsidó volt, bankárgyerektől kofagyerekgig; szombaton nem volt tanítás. Bátyám már

tudott olvasni, rögtön a második osztályba vették fel; tizenhét évesen érettségizett. Drága, melegszívű ember volt, a második világháború után, 1945. május 10-én aknára lépett, elvérzett. Mindkét háború elvitte, akiket szerettem.

Akkor hát a nyomorúságból húzott ki a svájci út?

Mostohaapám bigott baptista volt. Két féltestvérem született, egy lány és egy fiú. A svájci Vöröskereszt mindig segítette a háborús árvákat. Kilencévesen kivittek Svájcba; nevelőszüleimmel a kapcsolatom egész életemben megmaradt. Én már itthon tanultam angolul, franciául; addigra szuterénben nyomorogtunk Pesten. Három hónapig éltem Svájcban. Nevelőszüleim négyszer visszavitettek, hogy egy évre.

Közben elkövetkeztek a veszélyes harmincas évek.

1933-tól 38-ig egy német cégnél dolgoztam Pesten, a cégtulajdonosok fasiszták voltak, nem értettek egyet az én liberális felfogásommal; felmondtak. El akartam menni „au pair girl”-nek Exeterbe, gondoltam, három idegen nyelven meg tudok élni Angliában. Minden megvolt, a vonatjegy is, amikor nevelőanyám táviratozott Svájcából, ne induljak el! Utána levélben tájékoztatott, hogy Anglia veszélyes lett; 1939-ben Hitler megtámadta Lengyelországot, Angliának szerződése volt a lengyelekkel. 1939. szeptember vége helyett 1940. április végén, Horthy István esküvője napján indultam el – Svájcba. Háztartási alkalmazott lettem; idegen nem lehetett más.

Berndi, 1955. november

Svájcban a háború alatt jó néhány magyar élt; ennek szakirodalma van.
Zürichben megismerkedtem Kálmán Andrással és barátaival. Összejártunk, megbeszéltük a háborús eseményeket; sok mindenben egyetértettünk, de én az erőszak ellen voltam, akár jobboldali, akár baloldali. Ott, a háború alatt ismerem meg a későbbi férjemet is. Az én nevem Molnár Ibolya volt, az övé Bernhard Steinberger. Mint német zsidó előbb úgynevezett faji menekültként, azután politikai menekültként élt egy svájci internálótáborban. A háború sorsát eldöntő sztálingrádi csata, vagyis 1942–43 tele után lazultak a táborok, műsoros esteket rendeztek; egy ismerőssémmel, aki spanyol táncokat tudott, én is elmentem. Bernd addigra már kijárhatott onnét, sőt, munkát is vállalhatott.

Megkérdezhetem? Beleszerettél?

Jó barátomnak éreztem, de nem jutott eszembe, hogy Németországba menjek. Bernd akarta, hogy kísérjem el. Rossz élete volt, kéthetes korában meghalt az apja, aki államügyészként dolgozott a müncheni bíróságon. Berndet tönkretette az üldöztetés. Repülőgép-tervező akart lenni, de kiverték a gimnáziumból. Elment bádogos inasnak; a főnökét figyelmeztették, zsidót nem foglalkoztathat. Egyik gimnázium.

ziumi tanára Olaszországba emigrált; onnan értesítette, hogy oda lehet menni. Bernd anyjával és féltésztvérevel Milanóba ment, minden értéküket ott kellett hagyniuk Münchenben.

Tanulhatott Milanóban? Ott még lehetett?

Olaszországban jó volt, a Duce eleinte a zsidókkal nem folytatott hadjáratot, ez Hitler hobbija volt, később vette rá a Ducét, hogy tegyen valamit a zsidók ellen. Bernd elvégezte a technikumot, műszerész lett, jól keresett; aztán ott is jöttek a zsidótörvények, illegálisan átment Svájcba, kihozta anyját és hűgát. 1939 szeptemberében internálták. Udvarolt egy lánynak, Erzsébetnek, aki magyar anya, svájci apa gyereke volt; a kapcsolatuk felbomlott. Akkor jöttem én, és a nagy ötlet, hogy menjek vele.

És miért mentél? Milyen gondolataid voltak abban az időben?

Hogy lehetne megmenteni a világot az üldözöttestől? 1945-ben be voltam osztva az első repatriáló csoportba. Bernd megtudta, és kétségbeesve kért, hogy maradjak vele: „Családot akarok, gyereket! Nem akarok német nőt feleségül venni! Nem akarok olyan feleséget, akit Hitler nevelt!” Akkor jelentek meg az első auschwitz-i képek. Nem tudtam nemet mondani. Este lefektettem a svájci család gyerekeit, és magamban azt gondoltam: szent Isten, mibe egyeztem bele!

Hogyan ment végbe a háború utáni repatriálás?

Először a nem zsidókat engedték haza; Bernd csak 1945 szeptemberében tért vissza Münchenbe. Én nem akartam Németországba menni, de nem bírom, ha valakit megaláznak. Már fiatalon, ha azt hallottam, a fiúk kiabálnak: „Menjünk zsidót verni!”, odaugrottam; nem tűröm, hogy a gyengébbet bántsák. Ezt nem lehet előre kigondolni, ez történik az emberrel. Megígértem Berndnek, hogy utána megyek, és nem tudtam a szavamat visszavonni.

Tehát egyszerűen a szavadnak álltál, és ide jöttél, a németek közé.

1946 decemberében érkeztem Németor-

szágba, Wasserburgba; Münchentől keletre, az Inn folyó mellett van ez az idillikus, szép kis város, amelyben egyetlen bomba esett csak le, a vasútállomásra. Bernd ott élt, a kommunistákat is bevették a közigazgatásba, minden kéz kellett, itt volt ez a szétvert ország; Bernd mint gazdasági vezető dolgozott. Később már nem akartak együttműködni a kommunistákkal, akkor Bernd Münchenben helyezkedett el. Én nem dolgoztam. Elképzelhetetlen, mi volt itt. Egy nép, amelynek nincs múltja. Senki nem volt náci, mindenki ellenálló volt! Az emberek csak azzal foglalkoztak, mennyi a fejadag!

Igen, ez ismerős.

Az utak teli voltak menekültekkel. Elsőnek egy fiatal házaspárral találkoztam; Dachauból jöttek. Szemük láttára kettétépték a csecsemőjüket. Bernd jött értem kocsival a svájci határig, az utakon hihetetlen zűrzavar, a franciák, akik gyűlöltek a németeket, még a cigarettacsikket is elvették. Mennyi nő festette szőkére a haját, hogy amerikai katonákkal barátkozzon! Ők voltak az urak. Egy amerikai katona fölkérdzkedett a kocsira, de Bernd nem őt vette föl, hanem egy csecsemős anyát. Tiszteltem őt ezért.

A háború után meddig maradtatok Münchenben?

A fiunk talán hét hónapos lehetett, amikor Bernd azzal jött haza – 1947-ben –, hogy Lipcsébe küldik, négy évre, tanulni, a közgazdasági egyetemre; akkoriban nem kellett az egyetemhez érettségi. Nem sejtettük, mi következik. Én pszichológiát szerettem volna tanulni, de a kommunisták azt mondták, az nem tudomány. 1949-ben felvettek volna pedagógiára, de akkor már ültem, Budapes-ten.

'49-ben alakult meg a két Németország. Az NDK és az NSZK. Akkor volt ez a végzetes budapesti út?

Beadtam a kérelmemet, hogy a gyerekek hazamenjenek Magyarországra, pár hétre rá megkaptam az elutasítást. Egyszerre csak kérvény nélkül jött az engedély. Elindultam 1949 februárjában, pén-

Irbolya, 1939. szeptember

zem nem volt, Bernd a feketepiacon vett cseh koronát; Bad Schandauig kaptam jegyet, onnan Csehszlovákián át kellett menni. Berndikém aludt a fapados vonaton; jön a magyar kalauz, nincs jegyem. Elveszi az útlevelemet, azt mondja, elvisz Pestig, vele megyek az irodára. Ott nem adták vissza az útlevelet, majd érte jövek. Anyám barátnőjéhez mentem, éjfél után, taxival, a Budafoki útra, nem nyitnak ajtót. Senki nincs itthon? Bekiabálok az ablakon, mondom a sofőrnek, nem tudom kifizetni, nincs pénzem. A sofőr addig zörgetett, míg végre ajtót nyitottak: „Ibikém! Nem mertük kinyitni, éjszakánként jönnek, az ÁVO viszi az embereket.” Ez már jel volt.

Sejtettél valamit? Volt itt komoly ismeretség?

Én Szőnyit ismertem Zürichből...

Szőnyi Tibort, akit aztán a Rajk-perben kivégeztek...

...és ismertem többeket a svájci csoportból, megkerestem őket. Három hónapra szóló az engedélyem, májusban akartam hazautazni a gyerekekkel, volt már egy kis pénzem. Egy szombati napon Kálmán András doktorékat látogattam meg; annak idején a doktor gyerekeit is pátyoltam Zürichben. Egyszer csak valaki azt mondja, nem tudja, mi történt, Szőnyit elvitték. Kálmán András szolgálati úton volt, estig nem jött haza. Lefekdtünk a gyerekekkel ott náluk, másnap indultunk volna, a csomagom kinn volt, a Keletiben. Aludtam már, hirtelen kivágódik a magas szárnyas ajtó: „Hát maga kicsoda?” Addigra nálam volt az útlevelem, benne egy cikk a hároméves tervről. Elvették az útlevelet, ketten voltak, az egyik kopasz, mint egy halálfej: „Mikor utazik?” – „Ma.” – Összeecsapta az útlevelemet: „Majd ha kopik!”

Majd ha kopik – ez valami régebbi kifejezés.

Azt jelenti, sohanapján. Nem vettem komolyan. A gyerekek vidáman reggeliztek, dobálták a kenyérgolyókat, nem úgy, mint otthon... Csöngetnek. Itt a ha-

lálfejes! Mondom Berndinek: „Mindjárt visszajövök!” A gyerek visított, ahogy soha életében, a kis piros overalljában volt, kapaszkodott belém... Ezt a képet látam mindig a börtönben.

Az ilyen képektől sosem lehet megszabadulni. Hová kerültél?

Az Andrássy út 60.-ba vittek. Kislánykoromban arra jártam iskolába. Kopár szobába ültettek, írjam le, hol voltam, kiknél. Leírtam, minden névhez odaírtam: „jó elvtárs”. Irodalmi tevékenységem után másik szobába vittek, odaállítottak arccal a falnak, több mint tíz ember mellé. Nem volt szabad beszélni. Sokáig álltam, aztán szólítottak, átvittek a ház udvarán egy barátságos úrhoz, az övet, melltartót le kellett vetni, a táskát kiüríteni. Meleg májusi nap volt, lejjebb mentünk a lépcsőn, a pincébe, a falon nevek, még Mindszenty is odaírta a nevét, gondoltam, ez jó jel. Megint lementünk a lépcsőn, be egy cellába. Elkezdődött a megaláztatás, a WC-re egy fiatal katona kísért, és hogy a fiatal örök milyen hangon beszéltek...! A rabokat nem emberként emlegették, hanem a nemi szervük alapján! Nem hagytak aludni!

Milyen volt a kihallgatás? Az első találkozás a felsőbbekkel?

Felvittek egy tiszthez, akit „alezredes elvtárs”-nak szólítottak a beosztottjai. Később tudtam meg a nevét: Farkas Vladimir. Ő vett kezelésbe.

„Hipnotizáló szemű volt” – ezt mondod róla Kövály Katalin és Papp Tibor 2004-ben készült rádióműsorában. Hogyan bánt veled? Hipnotizált?

Kávával és mignonnal kínált. Mindent tudott rólam, de háteret akart. Órákig faggatott, néha ledőlt a kanapéra, átadta a vallatást egy főhadnagynak. Iszonyúan megdagadt a lábam, tetek alá egy hokedlit. Egész éjjel gyötörtek, reggel 9-ig vagy 10-ig, már süttött a nap. Alá kellett írnom egy jegyzőkönyvet, nem tudom, mi volt benne, Farkas felolvasta, de nem teljesen fogtam fel, csak arra emlékszem, mindig mondtam: „Ez nem igaz!” Farkas végül azt mondta: „Akarja látni a gyereket?” Akkor aláírtam, levittek a cellába. Ez volt az egyetlen, amit aláírtam.

Úgy tudom, nemcsak a magyarok hallgattak ki.

Egy barátságos, kövérkés főhadnagy elvitt az oroszokhoz, talán a Bajza utcába, kihallgattak, mondtam, amit aláírtam, nem igaz. Egy magyarul-németül remekül beszélő orosz tisztelné panaszt tettem. Ragyogó reggelit adtak, ki voltam éhezve. Elmondtam az igazságot. Nem akarok visszaszámenni a magyarokhoz!

Milyen nehéz ezt még hallgatni is.

De vissza kellett mennem. Értem jött az ávós. Kiabáltam, nem megyek! Ők voltak az erősebbek. Visszamentem a lakosztályomba. Folytak a napok. A Markóba kerültem, elvittek egy horvát tiszttel együtt; akkor megbilincseltek.

Tudtál a Rajk-perrel?

A Rajk-per egyik része volt a „svájciak”

Bernhard és Irbolya, 1977. szeptember

letartóztatása. A Markóból ítélet nélkül Kistarcsára kerültem, 1950 tavaszán. És 1953 augusztusában volt egy gyors perem, amikor feloszlatták Kistarcsát, és akkor ítélték el, Jónás bíró előtt, nyolc évre, kémkedésért, és akkor vittek Kalo-csára. Ebből hatot ültem le, 1955-ben szabadultam.

Visszamenőleges ítélet, a „vizsgálati fogság”-ot is beszámították.

Nem emlékszem a szakkifejezésekre. A kalocsai női börtönben híres gyilkosnőket tartottak fogva. Az örök a legaljasab-bak a politikai fegyencekkel voltak. A közbűntényesek kapták a jobb munkát, de amikor megnőtt a közbűntényesek taraja, akkor a politikai fegyenceknek is jutott a jobban fizetett munkából. A pénz egy részéből aztán vásárolhattunk élelmet. Katonai ingeket varrtunk.

Megtanultál varrni a börtönben?

Nem vagyok gyors, csak pontos. A végén én kaptam az inggallérok varrását. Csöndes, szelíd nő volt az üzemrész fő-nőke, mondta, egy posztal feljebb kerü-lők, meős leszek...

Vagyis műszaki ellenőr...

...de egyszerre elhívtak, kihallgatásra. Egy kedves, göndör fiatalember közölte velem: „Maga ártatlan! Karácsonyra a férje karjaiban lesz!” 1954 júliusa volt.

Az idő tájt az egyetemen mi is tele voltunk reményességgel.

Pár nap múlva fölvittek Pestre néhányunkat, a Gyűjtőbe, elosztottak cellákba. Jöttek értem, vittek a Fő utcába, egy szobába, ahol parketta volt, ágy, ágyneművel, az ablakon besütött a nap! Nem hittem el. Csak a kilincs hiányzott. A kihallgatáson ott volt a mosolygós fiatal-ember: „Na látja!” Újabb kihallgatások következtek, még kérdeztek tőlem, nem vallottam. Két hét magánzárka, aztán be egy zöld rabkocsiba, ami be volt osztva hosszúkás rekeszekre: koporsókba kellett beállnunk! Olyan élmény volt ez, mint a bilincs. „Maga ártatlan!” Ártatlan! Újabb börtön, újabb cella, Kőbánya, 1954 őszre, hallottuk a kivégzéseket, ahogy csattant az ajtó. Aztán karácsony is elmúlt. Szabadulásig ott voltam.

Ártatlan voltál. Rehabilitáltak?

Amnesztiával engedtek ki. Azt csináltak, amit akartak.

Hová tudtál menni?

Gyöngkőn kellett mindig jelentkeznem, a rendőrségen; ez akkor Tolna megyei jár-rási székhely volt. A „svájciak” már mind kint voltak; nálam talán a kettős állampolgárság nehezítette a dolgot. Ideigle-nes útlevelet kaptam.

Az Isten szerelmére, nem a rendőrsé- get kérdeztem. Hol volt közben a csa-lád?

1949-ben Berndet is letartóztatták, nem sokkal utánam. A szokásos módszerrel, nekem azt mondták: „A férje már mind-ent bevallott”, neki azt: „A felesége már mindent bevallott”. Bernd hat és fél évet ült, másfél évet Berlinben, öt évet Vorkután.

Karig Sárát is ebben a hírhezt északi

sarki táborban tartották fogva. Ő lep-lezte le Budapesten, 1947 szeptembe-rében a „kékcédulás” szavazásokat, vagyis a kommunista párt választási csalását. Ma már alig emlékezik rá. Ő mondta azt is: „Vorkutához ké-pest Szibéria szanatórium.”

Bernd megkeseredett ember lett. Ket-tőnk közül ő volt a megszállott politikus, én talán szociáldemokrata lettem volna, ha politizálók, de nem politizáltam, csak az erőszakot nem bírtam elviselni.

És hogy jutottál haza végül?

Kelenföldig villamossal mentem, ma-dzaggal volt megköve a szandálom, szép lehettem. A postáról telefonáltam anyámnak, annyit mondtam csak: „Hal-ló!”, anyám felkiáltott: „Ibi, hol vagy?!” Megmondta a vonatot, Felsőnára kel-lett mennem, az állomás Szakály-Hőgyész, elém küldött egy motorost, alig bírtam a motoron ülni, harminchét kiló voltam. Jönnek elé, anyám, a kis-fiam, a gyerek nem emlékezett az ar-comra, anyám meg akar ölelni, én a gye-rekhez rohantam, átölelt, nem akart el-engedni: – Te, mami, én rögtön tudtam, hogy te vagy, mert engem még így nem csókolt meg senki! – Nyolc és fél éves volt akkor.

Férjed mikor hagyhatta el végre az Északi-sarkot?

Férjem 55 őszén szabadult, nem Lipcsé-be, hanem Berlinbe került; mehetett vol-na Münchenbe is, hiszen tulajdonkép-pen müncheni volt – akkor választhatott volna. Fél évig élt egyedül, én a gyerek-ke 56 márciusában érkeztem Berlinbe. Júliusban jött valaki a párttól, és azt mondta, ne nagyon hangoztassuk, mi történt velünk.

Hanem? Felejtétek el?

Férjem tovább küzdött, hogy az igazát megvédje, hogy tisztázza magát. 56 no-venberében újra letartóztatták, Wolf-gang Harich professzorral, a Humboldt Egyetem tanárával együtt. Bernd a Harich-pernek nevezett kirakatper második vádlottja lett. A professzor tíz évet kapott, hatot töltött le belőle, őt pedig négy évre ítélték. Leülte, ő is amnesztiá-val szabadult, két nappal előbb, mint ahogy lejárt volna az ideje. Összesen tíz és fél évet ült, de hát már előtte, Svájc-ban is internálták. Tömény szerencsét-enség. Végigülte az életét.

Volt köze az újabb büntetésnek a magyarországi eseményekhez?

Magyarországon ott volt az a felkelés, féltek az NDK-ban, hogy az értelmisé-giek valami „rossz” gondolatra jutnak. Férjem nem volt visszahúzódo, s az ön-éretében annyira sértve érezte magát, ki akarta harcolni, hogy rehabilitálják. És meg volt róla győződve, hogy a kapita-lizmusnak nincs más alternatívája, csak a szocializmus, de meg kell reformálni.

Még az utolsó börtönbüntetése után is hitt ebben? Hogy lehet ezt megérteni?

Bernd visszatalált a hitéhez a börtön után. Én nem. Nincs más alternatíva – ezt mondta az utolsó leheletéig.

Ibolya és Berndi, 1955. november

És a rehabilitáció, a kettőtöké?

A börtön után a lipcsei lakásunkból egy gombostűt nem kaptunk vissza. A köny-veinket sem. Bernd mint büntetett elő-életű, megfigyelés alatt állt; én voltam az ellenség felesége. Maga a főügyész mondta, amikor Berndet lefogták, hogy én még rosszabb vagyok, mint ő. Tiltakozó leveleket írtam mindenhová. Otthon a rehabilitált rajkosokat elvitték négy hétre a Kékes-tetőre, engem is el-vittek volna, de nem fogadtam el; fonto-sabbnak tartottam, hogy a gyerek végre ismerje meg az apját.

Aki aztán újra elveszített. Kaptál Berlinben valamilyen munkát?

Magyarról németre fordítottam cikkeket a Neues Deutschlandnak, annak a lap-nak, amely 56 novemberében azt írta a férjemről: „A büntetett előéletű Bern-hard Steinbergert letartóztatták.” Össze-esküvés vádjával tartóztatták le. A gye-rek egyedül volt otthon az apjával, ami-kor jött érte a Stasi. Nem akart iskolába menni, miután megjelent az újságban ez a cikk...

Férjed hol dolgozott, amikor végképp kiszabadult a börtönből?

Szabadulása után Berndet egy gyárba irányították, nem a képzettségének meg-felelő állásba. Fél év múlva már a gazda-sági főiskolán tanított. Le is doktorált, de a habilitációját nem fogadták el. Akadé-miai karriert szeretett volna.

A szakmai kudarc néha fölér a börtönbüntetéssel.

Ha egy embert gyerekkorától egyfolytá-ban megaláznak, makacsul el akar érní va-lamit. Bernd keményen állt a lábán, amellett szeretett szerepelni, és tudott is. De a börtön után soha többé nem lett a régi.

És te? Belefáradtál?

Vissza akartam menni a gyerekekkel Ma-gyarországra. Bernd könyörgött, a leg-fontosabb az együvé tartozás.

Hiszen végig kitartottál mellette!

Bűnösnek érzem magam, hogy idehoz-tam a gyereket. A háború után itt semmi-

ről nem beszélt senki; ezt a némaságot szívták magukba. A gyerek pajtásai sze-rettek hozzánk jönni, nálunk nyitott lég-kör volt. Mégis, át kellett volna men-nünk Magyarországra, ott jobb lett vol-na. Berndnek is. De ő itt akart maradni. Ez volt az anyanyelve.

Az NDK-ba belehelyezkedtetek?

Nem. Egyikünk sem. Bernd politikailag, én, mert nem tudtam asszimilálódni. Má-ig idegen vagyok itt.

És a fiad? Gondolom, ő nem érzi ma-gát idegennek.

Berndi németnek érzi magát. Komputer szakon végzett az egyetemen, azon a te-rületen dolgozott; most nyugdíjas.

Jólesik, hogy megismerkedtem vele.

Nyugodt, fegyvelmezt embernek lát-szik, mindezek után. Szép Tolna me-gyei kiejtéssel beszél a magyar nyel-vet. Hogy élted át a két Németország egyesülését?

Örültem neki. Nem lehet így kettétépni egy országot. Férjem még megérte, hogy leverik a falat, de akkor már nagyon be-teg volt. 1990 decemberében halt meg. Néhány hónappal előbb rehabilitálták a Harich-per vádlottjait; őt is.

Engem lenyűgöz, ahogy ez a gran-diózus ország szembenéz a múltjá-val. Több magyar író számot ad róla.

Az Übermensch szemlélet még sokáig megmaradt. Teljes mélységében nem le-het feldolgozni, ha valaki tettes volt, vagy áldozat volt. De a németek ponto-sak, és ha elhatároznak valamit, végre-hajtják. Most azt határozták el, hogy szembenéznék a múltjukkal. Talán most elindult valami. Talán lesz még egy erő-szak nélkül felnövő generáció. Én azért szeretném megnézni Magyarországot is. Már három éve nem voltam otthon.

Gyere, Ibolya, gyere haza. Várunk. Köszönöm, amit elmondál. És azt is, amit nem mondtál el.

GERGELY ÁGNES